

STUDIUM PRZYPADKU JAKO STRATEGIA BADAWCZA W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Antoni KOŻUCH*, **Izabela MARZEC****

* Wydział Zarządzania, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki
e-mail: antoni.kozuch@gmail.com

** Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: izabela.marzec@ue.katowice.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 15.09.2013 r., Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w marcu 2014 r.

© Zeszyty Naukowe WSOWL

Obecny, szybki rozwój metodologii badań jakościowych powoduje wyraźny wzrost zainteresowania wykorzystaniem studium przypadku w badaniach z zakresu nauk społecznych. Jednak mimo rosnącej popularności studiów przypadku, nadal stosunkowo niewiele jest prac szerzej omawiających ich metodologię. Zwykle studium przypadku przedstawiane jest jako jedna z wielu metod stosowanych w badaniach jakościowych. Jednak zdaniem wielu badaczy, studium przypadku może być również ujmowane znacznie szerzej – jako specyficzna strategia badawcza łącząca podejście jakościowe i ilościowe. Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia studium przypadku w badaniach z zakresu nauk społecznych, omówienie jego niektórych mocnych i słabych stron, jak również ukazanie szczególnej roli, jaką może pełnić studium przypadku w tworzeniu i rozwijaniu teorii w naukach społecznych.

Słowa kluczowe: studium przypadku, badania naukowe, metodologia, nauki społeczne

WSTĘP

Obecny, szybki rozwój metodologii badań jakościowych powoduje wzrost zainteresowania wykorzystaniem studium przypadku w badaniach naukowych. Mimo rosnącej popularności studium przypadku w badaniach prowadzonych w obszarze nauk społecznych, nadal stosunkowo niewiele w polskiej literaturze przedmiotu jest prac szerzej omawiających jego metodologię. Szczególnie ważna jest rola tej metody w tworzeniu i rozwijaniu teorii. Można zatem założyć, że właśnie temu zagadnieniu należy poświęcić specjalną uwagę za względu na niewątpliwe, liczne zalety tej specyficznej strategii badawczej.

Badania studium przypadku mają długą tradycję sięgającą czasów Zygmunta Freuda. Wzrost popularności tej metody w naukach społecznych nastąpił na początku XX dzięki szkole chicagowskiej. Od połowy lat 30. do połowy lat 60. XX wieku, wraz ze spadkiem zainteresowania metodami jakościowymi zmalała również popularność studium przypadku. Jednak szybki rozwój metodologii badań jakościowych, obserwowany od końca lat 60. XX wieku, spowodował ponowny wzrost zainteresowania tą me-

tołą. W dużej mierze przyczyniły się do tego prace B. Glosera i A. Straussa oraz powstanie i rozwój teorii ugruntowanej.

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia studium przypadku w badaniach z zakresu nauk społecznych, omówienie jego niektórych mocnych i słabych stron, jak również zaprezentowanie szczególnej roli, jaką może pełnić studium przypadku w tworzeniu i rozwijaniu teorii w naukach społecznych.

1. STUDIUM PRZYPADKU – ZARYS ZAKRESU POJĘCIOWEGO

Przez wielu badaczy studium przypadku uważane jest obecnie za specyficzną strategię badawczą. Głównym zadaniem studium przypadku jest analiza procesów w ich określonym kontekście, ponieważ żadne zjawisko społeczne nie może być w pełni zrozumiane, jeżeli analizuje się go w oderwaniu od otoczenia, w jakim zachodzi¹. Według J. Apanowicza, metoda ta służy głównie do analizy konkretnych zdarzeń, osób czy zjawisk². Studium przypadku pozwala zrozumieć zarówno, jak procesy organizacyjne i zachowania ludzi wpływają na kontekst oraz jak kontekst oddziałuje na procesy i zachowania ludzi w organizacji. Zastosowanie tej strategii badawczej jest szczególnie wskazane, gdy³:

- granice pomiędzy badanym zjawiskiem a jego kontekstem nie są jasno określone i mogą mieć istotny wpływ na dane zjawisko;
- w badaniach zjawisk złożonych obejmujących wiele zmiennych i elementów, w których nie oczekuje się tylko jednego wyniku;
- w badaniach, które opierają się na wielu, różnych źródłach dowodów.

Celem studium przypadku może być eksploracja, opis i wyjaśnienie⁴. Studium przypadku jest strategią badawczą, która koncentruje się na zrozumieniu dynamiki pojedynczego układu – przypadku⁵. Zwykle przyjmuje się, że studium przypadku obejmuje pojedynczy przypadek. Jednak może ono obejmować jeden lub wiele przypadków, dotyczyć różnych poziomów analizy oraz odnosić się jednej lub większej liczby organizacji, grup czy jednostek lub zdarzeń. Pojedyncze i wielokrotne studium przypadku różnią się bowiem jedynie sposobem zaprojektowania badań⁶.

Studium przypadku zwykle korzysta z różnych metod i technik badawczych stosowanych zarówno w badaniach jakościowych, jak i ilościowych, np. badania dokumentów, wywiady, obserwacje bezpośrednie i uczestniczące czy badania sondażowe. Należy zauważyć, że w studium przypadku żadna z nich nie jest przedkładana nad inne⁷. Wykorzystanie różnych metod i technik badawczych może być uważane za jedną z cech charakterystycznych studium przypadku – jest one bowiem strategią badawczą, która rozpatruje zjawiska w ich specyficznym kontekście sytuacyjnym. W praktyce za-

¹ J. Hartley, *Case Study Research*, [w]: *Essential guide to qualitative methods in organizational research* pod red. C. Cassell, G. Symo, Sage Public., Thousand Oaks 2004, s. 323.

² J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wyd. Bernardinum, Gdynia 2002, s. 70.

³ R. K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, Sage Public., Thousand Oaks 1994, s. 13.s. 13–14.

⁴ R.K. Yin, *Application of case study research*, Sage Public., Thousand Oaks 2003, s. XV.

⁵ K.M. Eisenhardt, *Building Theories from Case Study Research*, *Academy of Management Review*, vol. 14, no. 4, 1989.

⁶ R.K. Yin, *Case Study Research...*, op. cit., s. 14.

⁷ R.K. Yin, *Application of case study research...*, op. cit., s. 4.

stosowanie tylko jednej techniki badawczej byłoby niewystarczające dla dogłębnego zrozumienia ich istoty, ponieważ badanie złożonych zjawisk wymaga kompleksowego podejścia badawczego, które umożliwi triangulację danych i teorii. Studium przypadku jest zatem szczególnie pomocne w wyjaśnianiu złożoności ludzkich zachowań, które powinny być analizowane i interpretowane w kontekście oddziaływujących na nie sił otoczenia⁸. Podstawą tego poglądu jest przeświadczenie, że ludzkie zachowania są pod wpływem otoczenia i panujących w nim stosunków społecznych, a jednocześnie i one wpływają na otoczenie i jego system społeczny.

Stosowane są różne klasyfikacje studiów przypadków, np. J. Hartley wyróżnia: studia przypadków eksploracyjne, eksplanacyjne i opisowe, natomiast R. Stake dzieli studia przypadków na: wewnętrzne, instrumentalne i wielokrotne⁹. E. Babbie rozróżnia studium przypadku oraz metodę rozszerzonych przypadków¹⁰. Jego zdaniem, głównym celem tradycyjnego studium przypadku jest opis, lecz pogłębione studia przypadków mogą mieć także charakter eksplanacyjny i stanowić podstawę budowania teorii nomotetycznych¹¹. Opisowe studia przypadków koncentrują się na dogłębnym opisie zjawisk społecznych w ich specyficznym kontekście, a nie na poszukiwaniu wyjaśnień przyczynowo–skutkowych, jak eksplanacyjne studia przypadków. Eksplanacyjne studia przypadków wymagają przedstawienia teorii, która ukierunkuje proces zbierania danych i pozwala na selekcję problemów i określenie priorytetów w trakcie zbierania danych¹². Wszystkie rodzaje studiów przypadku mogą wykorzystywać zarówno pojedyncze przypadki, jak i obejmować wiele przypadków. Jednak metodę rozszerzonych (wielokrotnych) przypadków szczególnie często stosuje się w eksplanacyjnym studium przypadku. Metoda wielokrotnego studium przypadku pozwala bowiem na budowanie i rozwój teorii, nie na podstawie jednego, lecz wielu przypadków. W opinii R.K. Yina, eksplanacyjne studium przypadku stwarza możliwość testowania teorii, w trakcie którego wykorzystuje się bogate dane ilościowe i jakościowe¹³. Eksploracyjne studia przypadków zazwyczaj są jedynie wstępem do dalszych badań. Pomagają one w sformułowaniu pytań i hipotez badawczych. Można powiedzieć, że stanowią „badania pilotażowe”, które pozwalają sprecyzować obszar i określić procedurę właściwych badań.

Wybór rodzaju studium przypadku zależy przede wszystkim od celu badania. Rodzaj studium przypadku określa zakres, w jakim celem badania jest analiza i opis pojedynczego przypadku czy dążenie do generalizacji (wielokrotne studia przypadków). Dobór przypadków ma charakter celowy. Pojedyncze studium przypadku może dostarczyć wielu cennych informacji, lecz nie można na podstawie pojedynczego przypadku rozstrzygać, co jest unikalne dla badanego zjawiska, a co wspólne z innymi i generalizować wyniki badania. Badanie można „wzmocnić” poprzez dodanie kolejnego przypadku, który będzie przeciwieństwem pierwszego, niemniej jednak nadal nie stanowi on podstawy do generalizacji. Lepszym rozwiązaniem jest zastosowanie wielokrotnego

⁸ Zob. A. Bandura, *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1986.

⁹ J. Hartley, *op. cit.*; R.E. Stake, *Case Study*, [w:] *Handbook of Qualitative Research*, pod red. N. K. Denzin, Y. Lincoln, Sage Public, Thousand Oaks 2000, s. 435–454.

¹⁰ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2004, s. 320–321.

¹¹ *Ibidem*, s. 320.

¹² R.K. Yin, *Application...*, *op. cit.*, s. 23.

¹³ *Ibidem*, s. 22.

studium przypadku, w którym przypadki są replikowane. Przy czym należy zauważyć, że wybrane przypadki powinny ukazywać zarówno podobieństwa, jak i różnice występujące w badanych zjawiskach i ich kontekście. Rozróżniane są różne rodzaje przypadków, np. przypadki krytyczne, unikalne, odkrywcze¹⁴. Przypadki krytyczne pozwalają na zrozumienie sytuacji, w jakich hipotezy mogą być podtrzymane lub odrzucone. Przypadki unikalne to przypadki nietypowe, niezwykle lub ekstremalne. Przypadki odkrywcze natomiast dostarczają okazji do obserwacji i analizy zjawisk wcześniej niedostępnych dla badań naukowych¹⁵. Dobór kolejnych przypadków zwiększa wiarygodność wyników. Należy jednak przy tym zwrócić także uwagę na ilość danych, które muszą zostać zebrane i przeanalizowane oraz zakończyć proces dobierania przypadków, gdy kolejne przypadki nie wnoszą już nic nowego.

2. WYKORZYSTANIE STUDIUM PRZYPADKU DO BUDOWANIA TEORII

Szczególna jest rola studium przypadku w tworzeniu teorii. Głęboka analiza problemów w ich specyficznym kontekście i systematyczne zbieranie dowodów empirycznych pozwala na rozwój teorii. Chociaż studia przypadków mogą rozpoczynać się jedynie od zarysu problemu teoretycznego, to jednak w trakcie badań empirycznych podstawy teoretyczne są dalej rozwijane, ponieważ wyjaśniają i nadają one znaczenie uzyskanym danym empirycznym¹⁶. Proces ten przypomina pracę detektywa, który bada i sprawdza dowody, aby móc wywnioskować co się zdarzyło, dlaczego i w jakich okolicznościach¹⁷. Celem studiów przypadków ukierunkowanych na tworzenie teorii nie jest bowiem tylko zrozumienie specyficznych cech pojedynczego przypadku, lecz przede wszystkim przeprowadzenie analizy, której wyniki będą miały zastosowanie w szerszym kontekście. W tworzeniu teorii przy wykorzystaniu studium przypadku często wykorzystywana jest metodologia teorii ugruntowanej oraz prace B. Glosera i A. Straussa¹⁸. Metodologia teorii ugruntowanej polega na budowaniu teorii w oparciu o systematycznie zbierane dane empiryczne¹⁹. Metodologia ta podkreśla znaczenie wyprowadzania kategorii teoretycznych z dowodów empirycznych oraz inkrementalne podejście do zbierania danych i wyboru przypadków. Zdaniem K.M. Eisenhardt, proces budowania teorii ze studium przypadku obejmuje następujące etapy²⁰:

- rozpoczęcie badania;
- wybór przypadków;
- ustalenie instrumentów i protokołu badania;
- „wejście” w pole badawcze;
- analizę danych;
- modelowanie hipotez;
- studia literatury;

¹⁴ R.K. Yin, *Case Study Research...* op. cit., s. 43–45.

¹⁵ A. Bryman, E. Bell, *Business Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 55.

¹⁶ J. Hartley, op. cit., s. 325.

¹⁷ Ibidem, s. 324.

¹⁸ Zob. B. Gloser, A. Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies of qualitative research*, Wiedenfeld & Nicholson, London 1967.

¹⁹ K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa 2000, s. 26–27.

²⁰ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 533.

– zamknięcie badania.

Należy jednocześnie zauważyć, że podział ten ma w dużej mierze modelowy charakter.

W zależności od stanu istniejącej literatury przedmiotu, początkowe ramy pojęciowe studium przypadku mogą być jasno sprecyzowane lub też szeroko określone²¹. K.M. Eisenhard utrzymuje, że jeżeli studium przypadku ma na celu rozwój teorii, problem badawczy powinien początkowo być sformułowany ogólnie i całościowo, ponieważ sposób jego określenia ukierunkowuje zarówno proces gromadzenia danych, jak i rodzaj zbieranych danych²². Określenie ram teoretycznych i wstępna specyfikacja badanych konstruktów są pomocne w ukierunkowaniu procesu badawczego. Zagrożeniem, jakie stwarza zbyt ogólne podejście jest nadmiar danych, który może prowadzić do nadmiernie rozbudowanego opisu kosztem budowania teorii²³. Jeżeli w trakcie dalszych badań sformułowane konstrukty udowodnią swoją ważność, będą stanowiły podstawy nowej teorii. Należy zaznaczyć, że w toku dalszych badań konstrukty te mogą ulec przeformułowaniu lub okazać się nieistotne, podobnie jak zmianie mogą ulec początkowo ogólnie sformułowane problemy badawcze²⁴. Problemy badawcze w studium przypadku powinny skupiać się na pytaniach „jak?” oraz „dlaczego?” i mogą mieć swoje źródło zarówno w literaturze przedmiotu, jak i osobistych doświadczeniach uczestników badania²⁵. Jednocześnie duże znaczenie ma rozpoczęcie badań bez sprecyzowanych założeń czy hipotez, ponieważ mogą one ograniczyć wnioski i prowadzić do tendencyjnego interpretowania danych. W fazie początkowej powinien jedynie wstępnie zostać sformułowany problem badawczy i określone niektóre z potencjalnie ważnych zmiennych. Należy jednocześnie unikać myślenia o relacjach pomiędzy zmiennymi i ewentualnej teorii²⁶.

W kolejnym etapie następuje wybór przypadków, który zależy przede wszystkim od celu i przedmiotu badania. Podobnie jak w badaniach ilościowych, konieczne jest określenie populacji badanej, bowiem wyznacza ona jednostki, z których wybierana będzie próba badawcza. Ważna jest decyzja czy studium przypadku skupia się na całej jednostce, np. organizacji czy też na przypadkach, które istnieją w danej jednostce. Ponadto dokładne określenie badanej populacji pozwala na kontrolowanie zróżnicowania badanych przypadków. Należy zauważyć, że dobór próby w studium przypadku ma zazwyczaj charakter celowy, a nie jest, jak ma to często miejsce w badaniach ilościowych, doborem opartym na kryteriach statystycznych. Oznacza to, że przypadki są celowo dobierane według określonych kryteriów teoretycznych, a nie statystycznych. W badaniach ilościowych zwykle preferowany jest losowy dobór próby, którego celem jest osiągnięcie reprezentatywności próby w stosunku do populacji badanej. Umożliwia on generalizację wyników badania na całą populację. W doborze celowym ważne jest określanie cech poszukiwanego przypadku. Jeżeli przypadkiem jest organizacja, to zdaniem J. Hartley, należy zadać sobie podstawowe pytanie: „jakiego rodzaju organizacji

²¹ J. Hartley, op. cit., s. 337.

²² K. M. Eisenhardt, op. cit., s. 536.

²³ R. K. Yin, Application..., op. cit., s. 5.

²⁴ K. M. Eisenhardt, op. cit., s. 536; J. Hartley, op. cit., s. 328.

²⁵ J. Hartley, op. cit., s. 328.

²⁶ K. M. Eisenhardt, op. cit., s. 535.

szukam i czy ma być ona typowym przykładem badanego zjawiska czy wręcz przeciwnie?”²⁷. Może także zostać zastosowany dobór losowy, chociaż nie jest on preferowany. Dobór losowy może bowiem sprawić, że jak wskazują M.B. Miles i M.A. Huberman: „pobierane próbki można zredukować do trocin nie nadających się do interpretacji”²⁸. Dobór kolejnych przypadków może wynikać z różnych powodów – replikowania wcześniejszych przypadków, rozszerzania powstającej teorii, uzupełniania kategorii teoretycznych lub poszukiwania przykładów krańcowo odmiennych²⁹. Najczęstszym powodem doboru nowych przypadków jest replikacja, czyli powtórzenie przypadku, które wzmacnia lub rozszerza nowo powstającą teorię. Można zastosować dwa rodzaje replikacji – replikację lateralną lub replikację teoretyczną. Replikacja lateralna pozwoli na osiągnięcie takich samych wyników, natomiast replikacja teoretyczna innych wyników, ale ze znanych przyczyn³⁰. Należy zauważyć, że dobór przypadków zależy również od posiadanych zasobów, czasu i liczebności zespołu badawczego. Ważną kwestią jest uzyskanie dobrego dostępu do wybranych przypadków. W praktyce często determinuje on możliwość przeprowadzenia badania.

Następnie należy ustalić protokół badania. Jest on użytecznym narzędziem w trakcie zbierania danych, ponieważ pomaga zachować systematyczność w ich prowadzeniu. Protokół obejmuje między innymi takie kwestie, jak np.: określenie okresu, w jakim planuje się prowadzenie badania, technik badawczych, metod zbierania danych itd. W trakcie badania protokół może być elastycznie modyfikowany. W studiach przypadków, zwłaszcza tych, których celem jest budowanie teorii, zwykle wykorzystywane jest wiele różnorodnych metod i technik badawczych, np. wywiady, badania ankietowe, obserwacje, badanie dokumentów itd. Czasami stosowane są tylko niektóre z nich – przy czym triangulacja metod badawczych zapewnia silniejsze wsparcie empiryczne rozwijanej teorii. Na szczególną uwagę w badaniach studium przypadku zasługuje możliwość łączenia danych ilościowych i jakościowych. Studium przypadku jako specyficzna strategia badawcza może obejmować tylko dane ilościowe lub jakościowe, jak również oba rodzaje danych, przy czym kombinacja obu rodzajów danych często daje efekt synergiczny³¹. Jak stwierdzają M.B. Miles i M.A. Huberman: „jeśli chcemy zrozumieć świat, potrzebujemy zarówno liczb, jak i słów”³². Istotne jest ustalenie, kiedy należy stosować dane ilościowe, kiedy jakościowe, a kiedy łączyć oba rodzaje danych. Przykładowo dane ilościowe mogą wskazywać na istnienie istotnego związku między badanymi zjawiskami. Natomiast dane jakościowe pozwalają na zrozumienie powodów istnienia związków i mogą sugerować teorię będącą podstawą związków ujawnionych przez dane ilościowe. Ponadto „twarde” dane ilościowe chronią badacza przed mylnym wrażeniem powstałym pod wpływem „miękkich” danych jakościowych, możliwym zwłaszcza, jeżeli jest on zaangażowany osobiście w badane zjawiska. W badaniach studium przypadku, w których z reguły uzyskuje się dużą ilość słabo strukturalizowanych informacji, istotną rolę pełni nie tylko triangulacja metod badawczych, lecz również triangulacja wiedzy badawczy. Udział w badaniu większego zespołu badawczego

²⁷ J. Hartley, op. cit., s. 327.

²⁸ M.B. Miles, M. A. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, Transhumana, Białystok 2000, s. 28.

²⁹ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 537.

³⁰ R.K. Yin, *Application...*, op. cit., s. 5.

³¹ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 538.

³² M.B. Miles, M. A. Huberman, op. cit., s. 42.

wzmacnia twórczy potencjał i pomaga uniknąć stronniczości oceny w interpretacji uzyskanych wyników. Spójność obserwacji wielu badaczy zwiększa wiarygodność wyników i prezentowanych wniosków. Powoduje wzrost prawdopodobieństwa uzyskania nowego, oryginalnego spojrzenia na badane zagadnienie. Ze względu na możliwą różnorodność źródeł i rodzaju informacji często pojawia się istotne pytanie: od czego należy zacząć proces zbierania danych? Zwykle początkowo dąży się do uzyskania ogólnego obrazu sytuacji, np. dzięki przeprowadzeniu kilku wywiadów, których celem jest zdobycie wstępnych informacji, co ułatwia dalsze badania.

Typową cechą studiów przypadków jest zazębianie się fazy gromadzenia danych z ich analizą. Takie podejście pozwala na stopniowe rozwijanie teorii, silnie opartej się na dowodach empirycznych. Jednak rozwiązanie to pociąga za sobą także niebezpieczeństwo wyciągnięcia przedwczesnych wniosków. W trakcie zbierania danych wskazane jest zapisywanie wszelkich pojawiających się spostrzeżeń i wrażeń, bowiem są one przydatne w dalszej analizie danych. W opinii K.M. Eisenhardt, badacz powinien sobie nieustannie zadawać pytania „czym ten przypadek różni się od poprzedniego?” i „czego nowego się dowiedziałem i nauczyłem?”³³. Ta wstępna analiza może dotyczyć zarówno pojedynczych przypadków, jak i porównań między przypadkami, nieformalnych obserwacji i spostrzeżeń. Nakładanie się fazy analizy danych z fazą ich gromadzenia zwiększa elastyczność badania i pozwala na dostosowywanie przebiegu zbierania danych do zaistniałych potrzeb i okoliczności. Jej skutkiem mogą być decyzje odnośnie doboru dodatkowych przypadków, np. gdy w trakcie badania pojawił się nowy temat lub problem. Może również prowadzić do decyzji o zastosowaniu nowych instrumentów lub wykorzystaniu nowych źródeł informacji. W badaniach ukierunkowanych na budowanie teorii takie rozwiązanie ma uzasadnienie metodologiczne – jego celem jest bowiem dogłębne zrozumienie badanego problemu, dzięki szczegółowej analizie każdego przypadku. Nowe informacje lub nowe pomysły mogą zatem stać się impulsem do wprowadzenia zmian w procesie badawczym. Zmiany te stwarzają możliwość zyskania pełniejszego wglądu w badane zagadnienie i lepszego uzasadnienia powstającej teorii³⁴.

Analiza danych w studiach przypadków jest, w opinii wielu badaczy, najtrudniejszą częścią tych badań. Trudności stwarza zwykle duża ilość informacji, co wynika z faktu, że problem badawczy powinien być sformułowany bardzo ogólnie. Analiza danych obejmuje między innymi tworzenie szczegółowych opisów pomocnych w formułowaniu kategorii, według których będą klasyfikowane badane zjawiska. Dane są analizowane, aby sprawdzić czy „pasują” do określonych kategorii. Opisy i kategorie pomagają badaczowi radzić sobie z dużą ilością danych – zwłaszcza we wstępnym etapie analizy i zabezpieczają go przed wyciągnięciem przedwczesnych wniosków³⁵. Każdy przypadek początkowo powinien być analizowany indywidualnie, dzięki czemu można dostrzec pojawiające się unikalne schematy i zależności, co w dalszej kolejności może stanowić podstawę do stworzenia ogólnego modelu zjawiska.

Jednym ze sposobów szukania ogólnego obrazu zjawiska obejmującego wszystkie przypadki jest łączenie przypadków w pary i ich porównywanie. Porównywanie przypadków zmniejsza zagrożenie wysnucia fałszywych wniosków w oparciu o słabe

³³ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 539.

³⁴ Ibidem.

³⁵ J. Hartley, op. cit., s. 329.

informacje³⁶. W tym celu należy wybrać określone kategorie, a następnie szukać podobieństw i różnic między porównywanymi przypadkami. Przy czym w analizie danych należy zwrócić szczególną uwagę na te dane, które nie potwierdzają sformułowanych twierdzeń. Takie dane nie mogą być ignorowane, lecz powinny być szczegółowo przeanalizowane i stanowić impuls do poszukiwania dla nich alternatywnych wyjaśnień³⁷. Innym sposobem poszukiwania ogólnego obrazu badanego zjawiska jest wybór pozornie podobnych przypadków, a następnie sporządzenie listy ich podobieństw i różnic. Zestawienie pozornie podobnych przypadków i poszukiwanie między nimi różnic może prowadzić do złamania przyjętego schematu analizy, w wyniku czego mogą pojawić się nowe koncepcje i pomysły. Pożytecznym narzędziem są tabele, w których można grupować podobne tematy w kategorie i poszukiwać wspólnych wzorów. Często w praktyce okazuje się, że wybrane kategorie wymagają ponownego zdefiniowania. Kolejnym sposobem jest dzielenie danych według ich źródeł, np.: obserwacje, wywiady, dokumenty. Jeżeli triangulacja potwierdza wyłaniający się model, wnioski są lepiej uzasadnione, lecz jeżeli jedna metoda sugeruje wyjaśnienie, którego nie potwierdzają dane uzyskane inną metodą, wskazuje to, że problem wymaga głębszej analizy przyczyn występujących różnic i należy nadal poszukiwać wyjaśnień badanych zjawisk³⁸.

Ideą leżącą u podstaw analizy porównawczej przypadków jest dążenie do uniknięcia wyciągnięcia przedwczesnych, mylnych wniosków, dzięki szczegółowej analizie danych. Takie podejście zwiększa szanse, że analiza doprowadzi do trafnych wniosków końcowych. Wyłaniający się z analizy danych empirycznych zarys teorii należy porównywać w każdym z przypadków – pozwala to ocenić jak dobrze dany przypadek pasuje do wcześniejszych wniosków. W studium przypadku stale porównuje się nowo powstającą teorię i dane empiryczne, dzięki czemu nowa teoria jest dobrze „dopasowana” do dowodów empirycznych. W procesie tym występuje stały związek między gromadzeniem i analizą danych a powstającą teorią. Pierwszym krokiem jest doskonalenie konstruktów i budowanie kryteriów jego oceny w każdym z przypadków. Cel ten jest osiągnięty poprzez stałe porównywanie danych i konstruktów, co w efekcie prowadzi do precyzyjnego jego zdefiniowania³⁹. Proces ten przypomina konceptualizację i operacjonalizację pojęcia i tworzenie narzędzia pomiaru określonego zjawiska w badaniach ilościowych. W rezultacie zbudowane narzędzie pomiaru powinno być dobrze powiązane z teorią, czyli odznaczać się wysoką trafnością teoretyczną. Podstawową różnicą w studiach przypadków jest to, że konstrukt, jego definicja i miara najczęściej powstają w procesie analizy danych, a nie są, jak w badaniach ilościowych, ustalane z góry. Badania studium przypadku nie dysponują bowiem takimi technikami analitycznymi, jak np. confirmacyjna analiza czynnikowa, która pozwala ocenić jakość modelu pomiarowego. W badaniach jakościowych wskaźniki mogą się bardzo różnić w poszczególnych przypadkach i trudno jest je syntetyzować – połączyć w jeden, ogólny wskaźnik, obejmujący wszystkie przypadki. Skrupulatne zbieranie dowodów empirycznych i ich staranna analiza stanowią podstawę tworzenia silnej teorii.

³⁶ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 540.

³⁷ J. Hartley, op. cit., s. 328.

³⁸ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 540.

³⁹ Ibidem., s. 541.

Kolejnym krokiem jest sprawdzenie czy wyłaniające się związki pomiędzy konstruktami pasują do dowodów empirycznych w każdym z przypadków. Jest to proces weryfikacji przypominający tradycyjne testowanie hipotez w badaniach ilościowych⁴⁰. Zasadniczą różnicą jest to, że w studiach przypadków każda hipoteza o możliwych związkach jest sprawdzana indywidualnie w każdym przypadku, a nie jest, jak w badaniach ilościowych, testowana łącznie we wszystkich przypadkach. Jednak, aby hipoteza budziła zaufanie, wyłaniające się związki w jednym przypadku należy poddać testowaniu w także innych przypadkach. Stąd pojawia się idea replikacji, czyli traktowania serii przypadków jak serii eksperymentów, w których każdy przypadek jest traktowany analogicznie do eksperymentu i służy potwierdzeniu lub odrzuceniu hipotezy⁴¹. Wyniki są bowiem bardziej godne zaufania, gdy są poparte przez kilka niezależnych źródeł⁴². Jest to podejście odmienne od stosowanego w badaniach ilościowych, w których hipotezy są testowane na całości danych empirycznych. Przypadki, które potwierdzają oczekiwane związki wzmacniają zaufanie co do trafności wyników, a przypadki, które nie potwierdzają istnienia związków są szczegółowo analizowane pod kątem poszukiwania konkurencyjnych wyjaśnień. Stanowią one szansę na dopracowanie i rozszerzenie powstającej teorii. Należy podkreślić, że w badaniach studium przypadku zwykle dąży się nie tylko do stwierdzenia istnienia związków, lecz także wyjaśnienia przyczyn ich występowania. Kwestia ta ma kluczowe znaczenie w wyeliminowaniu możliwości, że inne, ukryte czynniki wpływają na badane zmienne i występujący związek ma jedynie charakter pozorny. Jest to także ważny powód, dla którego w badaniach studium przypadku duże znaczenie ma odkrycie przyczyny istnienia związku.

Modelowanie hipotez w studium przypadku dotyczy oceny konstruktów i relacji; jednak procesy te, w odróżnieniu od podejścia typowego dla badań ilościowych, opierają się raczej na osądzie niż twardych miarach statystycznych, a istnienie i siła związków jest indywidualnie oceniana w każdym przypadku⁴³. Dla zwiększenia trafności pomocne jest także wykorzystanie opinii zespołu badawczego, który powinien przeprowadzić krytyczną analizę uzyskanych wyników⁴⁴. Dokładne sprawdzenie konstruktów i teorii przez różne osoby chroni przed stronniczością oceny. Należy zauważyć, że analiza danych może prowadzić do ponownego zdefiniowania pytań badawczych, poszukiwania nowych przypadków i zbierania nowych danych.

Kolejnym krokiem jest porównanie powstającej teorii ze stanem istniejącej wiedzy, czyli analiza literatury. Należy ustalić podobieństwa i różnice występujące między nową teorią a dotychczasową. Przyczyny ewentualnych różnic powinny być szczegółowo przeanalizowane. Zdaniem K.M. Eisenhardt, jest to kwestia istotna z dwóch, podstawowych powodów; po pierwsze, jeżeli badacze zignorują sprzeczne z istniejącym stanem literatury wnioski, zaufanie do uzyskanych przez nich wyników spadnie; po drugie, dotychczasowa teoria pozostająca w konflikcie z powstającą teorią stanowi szansę na doskonalenie nowej teorii, ponieważ zestawienie sprzecznych wyników może

⁴⁰ Ibidem, s. 542.

⁴¹ R.K. Yin, *Case Study Research...*, op. cit., s. 32.

⁴² M.B. Miles, M. A. Huberman, op. cit., s. 283.

⁴³ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 544.

⁴⁴ J. Hartley, op. cit., s. 330.

skutkować uzyskaniem głębszego wglądu w badane zjawisko⁴⁵. Analiza istniejących sprzeczności może doprowadzić zarówno do ograniczenia możliwości generalizowania wyników, jak i do pogodzenia pozornych sprzeczności w jedną perspektywę badawczą o wyższym poziomie ogólności. Łączenie nowo powstającej teorii z dotychczasową wiedzą wzmacnia jej trafność, często zwiększa możliwość generalizacji i poziom ogólności budowanej teorii⁴⁶. W badaniach jakościowych ma to tym większe znaczenie, że wyniki opierają się najczęściej na ograniczonej liczbie przypadków.

W zakończeniu badań nierzadko trudno jest ustalić moment, gdy należy zakończyć proces zbierania danych. Kluczowe pytanie dotyczy tego, czy kolejne przypadki wniosą one coś nowego. K.M. Eisenhardt twierdzi, że należy zaprzestać dodawania nowych przypadków, gdy osiągnię się tzw. teoretyczne nasycenie, tzn. punkt, w którym inkrementalne uczenie się jest już minimalne, ponieważ obserwowane zjawiska powtarzają się⁴⁷. Ponadto należy uwzględnić kwestię kosztów i czasu, jakie pociąga dalsze gromadzenie danych. Efekty końcowe badań studium przypadku ukierunkowanych na budowanie teorii mogą być różnorodne, np. pojęcia, hipotezy, teorie średniego zasięgu itd.⁴⁸ Ostateczne wyniki studium przypadku powinny być jednak dokładną interpretacją faktów empirycznych, a wyprowadzane wnioski powinny opierać się na wyjaśnieniach, które w pełni do nich przystają. W studium przypadku ukierunkowanym na budowanie teorii należy także przeprowadzić i zaprezentować łańcuch dowodów, który pozwala czytelnikowi podążać za dowodami od początkowego pytania badawczego do ostatecznych konkluzji⁴⁹. Podstawowe standardy oceny jakości wniosków ze studium przypadku obejmują te same kryteria, jak inne badania jakościowe, tzn.: kryterium obiektywności, rzetelności, trafności wewnętrznej i zewnętrznej, jak również możliwości wykorzystania⁵⁰.

PODSUMOWANIE

Badania studium przypadku są złożone i różnorodne. Obejmują one szereg różnych metod i technik badawczych (ilościowych i jakościowych), dotyczą różnych poziomów analizy (np. jednostka, grupa, organizacja) i zakresu badań (np. pojedyncze i wielokrotne studia przypadków). Mogą być one traktowane jako specyficzna strategia badawcza, szczególnie wskazana w sytuacjach, które wymagają od badacza dogłębnego zrozumienia procesów społecznych umiejscowionych w określonym kontekście. Przebieg procesu badawczego, charakterystyczny dla studium przypadku, polegający m.in. na łączeniu różnych etapów, perspektyw i metod badawczych oraz przełamaniu przyjętych schematów myślenia i działania, skutkuje zwiększeniem szans na pojawienie się nowych pomysłów i kreatywnych rozwiązań, a w rezultacie zbudowanie nowatorskiej teorii⁵¹. W opinii wielu badaczy metoda studium przypadku pozwala również na generalizację, chociaż opiera się ona na całkowicie odmiennej logice niż w badaniach ilościowych. Należy również pokreślić, że w badaniach ilościowych możliwość genera-

⁴⁵ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 544.

⁴⁶ Ibidem, s. 545.

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ Zob. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985, s. 404–405.

⁴⁹ J. Hartley, op. cit., s. 330.

⁵⁰ M.B. Miles, M. A. Huberman, op. cit., s. 289.

⁵¹ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 546.

lizacji dotyczy populacji, natomiast w badaniach studium przypadku odnosi się do teorii.

Konieczność przełamania przyjętych schematów myślenia i godzenia często pozornie sprzecznych perspektyw powoduje, że wbrew niektórym poglądom, studium przypadku często prowadzi do tworzenia teorii odznaczającej się wyższą trafnością niż w innego rodzaju badaniach. Teorię powstającą przy wykorzystaniu studium przypadku można także z reguły łatwo testować, dzięki precyzyjnie sformułowanym pojęciom i hipotezom. Powstaje ona bowiem w interakcyjnym procesie zbierania i analizy danych. Ponieważ tworzenie teorii opiera się o analizę danych empirycznych, istotnie zwiększa się prawdopodobieństwo jej trafności. Teorie budowane w oparciu o model dedukcyjny, w oderwaniu od danych empirycznych, w praktyce niejednokrotnie okazują się trudne do empirycznego testowania. W badaniach ilościowych dane empiryczne służą testowaniu hipotez, formułowanych na podstawie analizy literatury i przemyśleń badacza. Teoria tworzona dzięki wykorzystaniu studium przypadku budowana jest indukcyjnie. Słabością tego podejścia jest natomiast to, że intensywne wykorzystanie dowodów empirycznych w praktyce może także prowadzić do powstania teorii nadmiernie skomplikowanej i szczegółowej, której brak jest całościowej perspektywy. Konieczność analizy dużej ilości różnorodnych informacji może powodować utratę poczucia proporcji, a niemożliwość zastosowania takich metod analizy statystycznej, jak, np. analiza regresji wielorakiej czy modelowanie strukturalne, może prowadzić do trudności z oceną, które z zaobserwowanych związków mają ogólne znaczenie, a które są charakterystyczne tylko dla pewnych przypadków. Budowana teoria może charakteryzować się niskim poziomem ogólności, odnosić się jedynie do specyficznych, nietypowych przypadków i opisywać szczególne, rzadkie zjawiska.

Studium przypadku, ze względu na fakt, że w ograniczonym stopniu wykorzystuje wcześniejsze teorie, jest szczególnie pożądaną strategią badawczą w stosunku do zjawisk nowych, mało znanych i rzadko poruszanych w literaturze lub takich, w odniesieniu do których dotychczasowe teorie są nieadekwatne⁵². Studium przypadku jest często stosowane w badaniach eksploracyjnych. Jest również z dużym powodzeniem wykorzystywane w badaniach międzykulturowych, których podstawowym celem jest zrozumienie zjawisk zachodzących w różnym kontekście kulturowym oraz w badaniach zjawisk nietypowych lub ekstremalnych⁵³. Niestety brak jest jednoznacznych i powszechnie akceptowanych kryteriów oceny jakości badań studium przypadku. R.K. Yin twierdzi, że dobre studia przypadków charakteryzują się wnikliwym sposobem myślenia i odpowiednim przygotowaniem dowodów – takim, aby prowadziły one do właściwych wniosków oraz skrupulatnym i rzetelnym rozważeniem alternatywnych wyjaśnień⁵⁴. W odniesieniu do studium przypadku ukierunkowanego na tworzenie teorii, ocena tej strategii badawczej może dotyczyć zarówno teorii, która jej jest wytworem, jak i odnosić się do kwestii empirycznych, np. siły dowodów stanowiących podstawę powstałej teorii. Badania ukierunkowane na tworzenie teorii powinny wносить nowe spojrzenie w badane zagadnienie i pozwalać na ich dogłębne zrozumienie. Teorie tworzone, dzięki wykorzystaniu studium przypadku, często odznaczają się takimi cechami,

⁵² Ibidem, s. 548.

⁵³ J. Hartely, op. cit., s. 325–326.

⁵⁴ R.K. Yin, *Case Study Research...*, op. cit., s. 161–164.

jak spójność logiczna, nowatorstwo i empiryczna trafność⁵⁵. Zalety te wynikają przede wszystkim z bezpośredniego powiązania procesu tworzenia teorii z gromadzeniem i analizą danych empirycznych. Ponadto badania studium przypadku mogą stanowić uzupełnienie badań ilościowych, szczególnie we wczesnym etapie procesu badawczego, np. gdy poszukiwany jest nowy problem badawczy.

Należy zauważyć, że zainteresowanie wykorzystaniem studium przypadku do tworzenia i rozwijania teorii wyraźnie wzrasta w ostatnich latach. Podsumowując, można powiedzieć, że dobre badania studium przypadku ukierunkowane na tworzenie teorii to takie, które spełnia wszystkie wymogi metodologiczne prowadzenia badań empirycznych oraz prezentuje nowe i interesujące teorie, które odpowiadają wszystkim wymaganiom stawianym dobrym teoriom. Nie istnieją „proste recepty” na dobre studium przypadku. Niewątpliwie bowiem, podobnie jak w przypadku innych metod badawczych, tak w badaniach studium przypadku „istnieje wiele dróg, które sprawić mogą, że analizy są „prawdziwe” – dokładne, godne zaufania, przyciągające uwagę, wiarygodne – i nie można ich z góry w pełni przewidzieć”⁵⁶. Jednak różnorodność i wszechstronność danych i technik wykorzystywanych w studium przypadku sprawia, że z jednej strony strategia ta wymaga dużego kunsztu, z drugiej natomiast pozwala na poszukiwanie rozwiązań nowych, oryginalnych i wartych trudu pracy badacza.

LITERATURA

1. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Wyd. BERNARDINUM, Gdynia 2002.
2. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2004.
3. Bandura A., *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1986.
4. Bryman A., Bell E., *Business Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2003.
5. Eisenhardt K.M., *Building Theories from Case Study Research*, [in:] “Academy of Management Review”, vol. 14, no. 4, 1989.
6. Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka Wyd., Warszawa 2001.
7. Gloser B., Strauss A., *The discovery of grounded theory: Strategies of qualitative research*, Wiedenfeld & Nicholson, London 1967.
8. Hartley J., *Case Study Research*, [w:] *Essential guide to qualitative methods in organizational research*, pod red. C. Cassell, G. Symo, Sage Public., Thousand Oaks 2004.
9. Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa 2000.
10. Miles M. B., Huberman M.A., *Analiza danych jakościowych*, Transhumana, Białystok 2000.
11. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985.
12. Stake R.E. *Case Study*, [w:] *Handbook of Qualitative Research*, pod red. N. K. Denzin, Y. Lincoln, Sage Public, Thousand Oaks 2000.

⁵⁵ K.M. Eisenhardt, op. cit., s. 549.

⁵⁶ M.B. Miles, M.A. Huberman, op. cit., s. 323.

13. Yin R.K., *Case Study Research: Design and Methods*, Sage Public., Thousand Oaks 1994.
14. Yin R.K. *Application of case study research*, Sage Public., Thousand Oaks 2003.

CASE STUDY AS RESEARCH STRATEGY IN SOCIAL SCIENCE

Summary

Current rapid development of qualitative research methodology causes a marked growth of interest in the use of case studies in social science research. Despite the increasing popularity of case studies, there are still relatively few works broadly discussing their methodology. A case study is usually depicted as one of many methods applied in qualitative research. However, according to numerous researchers, a case study can also be presented from a broader perspective, i.e. as a specific research strategy linking qualitative and quantitative approaches. The aim of the paper is to present the significance of case study in social science research, to discuss some of its strengths and weaknesses, and to reveal its specific role in creating and developing theory in the field of social science.

Keywords: case study, scientific research, methodology, social science

NOTA BIOGRAFICZNA

prof. dr hab. Antoni KOŻUCH – profesor nauk ekonomicznych, doktor habilitowany nauk ekonomicznych w zakresie organizacji i zarządzania. Od 2011 r. pracownik WOSWL imienia generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Specjalizuje się w zagadnieniach rachunkowości i finansów, w tym w dziedzinie zarządzania finansami lokalnymi i zarządzania jednostkami administracji samorządowej, a w szczególności rolą zarządzania finansami jednostek samorządu terytorialnego w kreowaniu rozwoju lokalnego. Autor ponad 300 publikacji. Członek Rady Programowej kwartalnika „Współczesne Zarządzanie”. Współpracuje z zagranicznymi ośrodkami akademickimi, głównie z Europy Środkowej i Wschodniej. W latach 2004–2007 kierownik projektu badawczego nr 1 H02D 072 27 „Zarządzanie finansami lokalnymi a rozwój obszarów wiejskich” realizowanego na Wydziale Zarządzania Akademii Podlaskiej w latach 2004–2006.

dr Izabela MARZEC – adiunkt w Katedrze Zarządzania Publicznego i Nauk Społecznych Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, jest autorką i współautorką przeszło 40 publikacji z zakresu zarządzania, w tym m.in. w takich uznanych czasopismach naukowych, jak: „Human Resource Development International”, „International Journal of Human Resource Management” itd. Specjalizuje się w zarządzaniu zasobami ludzkimi. Uczestniczyła w licznych projektach badawczych, np. w międzynarodowym programie Indic@tor „A cross-cultural study on the measurement and development of employability in small and medium-sized ICT-companies”. Główne obszary jej zainteresowań badawczych obejmują zatrudnialność i zarządzanie karierą.